

ESSEE

Janne Kuoppala

Laitakarin saaren historia

Johdanto

Ennen Kemin kaupungin perustamista Sauvosaaren niemelle, Perämeren rannikko oli vielä hiljainen ja unelias syrjäseutu, jossa maalaiskylät ja luonto hallitsivat maisemaa. 1860-luvulla kansainvälisen teollistumisen pyörteet saavuttivat myös näiden pohjoisten rantojen karun kau-neuden. Laitakarin saarella, Lautiosaaren kylän edustalla, alkoi kuo-hunta, joka muutti koko seudun historian suunnan.

Englannin teollinen kita nieli kaiken puutavaran, jonka se pys-tyi saamaan. Pohjolan perukoilta vastattiin tähän kasvavaan nälkään: suomalainen mänty ja kuusi kaadettiin, sahattiin ja lähetettiin Britannian satamiin. Niistä rakennettiin kaivosten tukirakenteita, ratapölkkyjä ja laitureita, jotka kestivät raskaan teollisuuden painoa. Juuri tätä varten oululainen Bergbomin kauppahuone päätti investoida pohjoisen metsien runsauteen, ja heidän katseensa osui Laitakariin. Kemiläinen pölkky kannatteli Englannin kaivosteollisuutta!

Laitakarin saha syntyy

Ensimmäiset askeleet kohti Laitakarin teollista aikaa otettiin, kun Bergbom sai vuonna 1859 luvan rakentaa höyrysahan saarelle (kuva 1). Sahan rakentaminen oli pohjoisessa merkittävä hanke: oululaisen työväen lisäksi paikalle saapui ruotsalaisen Bolinder-yhtiön ammattimiehiä, jotka toivat mukanaan uutta teknologiaa ja osaamista. Bergbom vuokrasi Laitakarin pitkällä vuokrasopimuksella Peurasaaren tilan omistajilta, ja pian saari oli täynnä työmiehiä, rakennustyömaita ja koneita.

Kuva 1. Laitakari vuonna 1935. Kuva: Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

Kesällä 1862 saha käynnistyi. Tämä oli hetki, jolloin pohjoisen metsät kohtasivat höyryvoiman ja kansainvälisen kaupan realiteetit. Kemijoki kuljetti tukit saarelle, ja höyryvoimalla toimiva saha muutti ne sadoiksi tonneiksi arvokasta sahatavaraa, joka lähti Laitakarista maailman markkinoille. Se oli ajan ihme: pieni saari syrjäisessä Pohjois-Suomessa oli yhtäkkiä osa maailmanlaajuista talouden verkostoa.

Kasvava saari

Laitakarin saaresta ei tullut pelkästään työpaikka, vaan myös koti. Ensimmäiset asukkaat muuttivat saarelle jo sahan perustamisen aikaan, mutta todellinen muutos tapahtui 1920-luvulla, kun Kemi Oy toteutti mittavat uudistukset saaren asuin- ja teollisuusrakennuksiin. Saaresta tuli pieni mutta tiivis yhteisö, jossa oli asuntoja, kouluja, työväenyhdistys, suojeluskunta ja jopa oma raittiusseura.

Laitakarin maisema oli jatkuvassa muutoksessa – paitsi maankohomaisen, myös ihmisen toiminnan ansiosta. Jo 1860-luvulta lähtien saaren kokoa laajennettiin järjestelmällisesti hyödyntämällä laivojen painolastia ja sahaustoiminnan sivutuotteena syntynyttä jätepuuta. Mata-

Kuva 2. Laitakarin saha oli vielä vuonna 1934 täydessä toiminnassa. Tällöin sen kohtalo kuitenkin oli jo ratkaistu. Kun Karihaaran suurtehoinen saha pari vuotta myöhemmin valmistui, ei Laitakarin toimintaa enää kannattanut jatkaa. Sahaus lopetettiin vuonna 1939. Kuva: Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

lia alueita täytettiin alusten mukanaan tuomalla maa-aineksella, ja rannoilta vallattiin lisää tilaa rakentamalla rimalaitureita.

Purjelaivojen painolastin mukana Laitakariin kulkeutui eksoottista täyttömaata ulkomailta. Tarinan mukaan painolastin joukosta löytyi kerran jopa ihmisen luita, joiden arveltiin olevan peräisin hautausmaalta kerätystä maa-aineksesta. Myöhemmin painolastin tyhjentäminen tehtiin maksulliseksi, mutta tämä johti siihen, että kapteenit saattoivat tyhjentää maa-aineksensa laittomasti mereen.

Laitakarin laajentaminen ei kuitenkaan pysähtynyt kieltoon. Sahaustoiminnan sivutuotteena syntynyttä valtavaa määrää jätetuuta hyödynnettiin saaren kasvattamiseen. Täytettävän alueen ympärille rakennettiin kivinen kehys, jonka keskusta täytettiin jätetuulla ja laivojen painolastina tulleella maa-aineksella. Rimakerroksia saattoi olla useiden metrien paksuudelta ja näiden avulla Laitakarin pinta-ala kasvoi moninkertaiseksi. Saaren satamalaiturit, niin kutsutut rimamöljät, rakennettiin myös sahausjätteistä.

Alkujaan Laitakari oli vain kolmen karin muodostama saariryhmä, joka maankohoamisen ansiosta yhdistyi yhdeksi saareksi sahan perustamisen aikoihin. Sahan käynnistymisen jälkeen saari kuitenkin laajeni

merkittävästi ihmisen toiminnan ansiosta ja on nykyään yli kilometrin mittainen saari kaupungin edustalla (kuva 2).

1920-luvulla Laitakari oli jo kokonaan möljiä reunustama saari, ja siellä toimi yksi pohjoisen Suomen moderneimmista sahoista. Uudet pienet sähköveturit – poketit – huristivat saaren halki, kuljettaen puutavaraa lautatarhalle.

Tulipalot ja teollisuuden varjopuolet

Teollinen tuotanto toi mukanaan hyvinvointia ja työllisyyttä, mutta sen varjossa väijyi jatkuva uhka: tuli. Laitakarissa koettiin ensimmäinen tulipalo alkuvuodesta 1893, kun saha rakennuksineen paloi maan tasalle. Saha rakennettiin uudelleen, mutta vuonna 1919 saari kohtasi toisen suuren katastrofin, kun uusi tulipalo tuhosi kaikki asuinrakennukset ja lautatarhan.

Jokainen tulipalo merkitsi sekä taloudellisia että sosiaalisia menetyksiä, mutta samalla ne olivat mahdollisuuksia uudistuksille. Vuoden 1919 palon jälkeen Kemi Oy investoi Laitakariin merkittävästi: uusia asuinrakennuksia rakennettiin, saha uudistettiin, ja saaren toiminta nousi uuteen kukoistukseen.

Viimeinen suuri tulipalo koitti vuonna 1939, jolloin sahaustoiminta oli jo lopetettu. Vuonna 1946 mennessä tuli tuhosi myös hylätyt saharakennukset (kuva 3).

Laitakarin loppunäytös

Viimeiset asukkaat jättivät Laitakarin taakseen tammikuussa 1966, ja heidän jälkeensä hiljaiseksi jäänyt saari alkoi menettää viimeisetkin rakennuksensa. Kaupunki toteutti purkutöitä vuosittain, kunnes 1970-luvulla kaikki saarella olleet asuin- ja teollisuusrakennukset olivat kadonneet.

Nykyään, yli 50 vuotta myöhemmin, luonto on ottanut Laitakarin takaisin omakseen. Koko saari on metsittynyt, ja siellä laiduntavat lampaat ovat ainoita ihmisen tuomia asukkeja. Saarta kiertäneet möljät ja rimalaiturit ovat aikojen saatossa lahonneet, ja niiden jään-

Kuva 3. Sahan lautatarha paloi kokonaan vuonna 1919, mutta tuolla kertaa saharakennus säästy. Kuva on otettu Kemin kirkon tornista. Kuva: Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

nöksiä ajautuu myrskyjen mukana Kemin rannoille. Jäljelle jääneistä raunioista, sahausjätteestä ja laivojen painolastina saarelle kulkeutuneesta kiviaineksesta voi yhä löytää jälkiä ajasta, jolloin Laitakari oli Kemin teollisuuden sykkivä sydän.

Laitakari seisoo nykyään hiljaisena todistajana ajasta, jolloin höyrysahat ja kansainvälinen kauppa muokkasivat pohjoisen rannikon maisemaa ja yhteiskuntaa. Se muistuttaa meitä paitsi teollisuuden jättämästä jäljestä, myös siitä, miten luonto hitaasti mutta varmasti ottaa omansa takaisin.

Janne Kuoppala on Kemin historiallisen museon intendentti. janne.kuoppala@kemi.fi

Kirjallisuus

Hietala, T., Huusko, R., Manninen, E. & Slotte, A. (toim.) 2016. Laitakari – Sahan ja leivän saari. Laitakarin perinneryhmä, Kemi.